

דברי רבותינו זצוק"ל ויבלחט"א בחשיבות ההפרשה אפילו מדברים שנקנו עם השגחה

דעת מרן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל

[כפי שכתב תלמידו הגאון רבי יוסף אפרתי שליט"א]

שו"ת ישא יוסף זרעים ס' כה:

"אודות שאלתו בדבר, כיצד להורות לתלמידים בישיבה ובשיעורים בסמינר שבמקומכם, כאשר הם קונים תוצרת מהשגחה מוסמכת שפקיע שמה לטובה - אם חייבים להפריש תרומות ומעשרות, הורה מרן הגר"ש אלישיב שליט"א [זצ"ל] להשיבו.

במסכת מעשר שני סוף פ"ה: תנן יוחנן כהן גדול העביר הודית מעשר וכו' ובימיו אין צריך להישאל על הדמאי. טעם הדבר התפרש בירושלמי שהעמיד זוגות, ופי' הגר"א ממונים לראות אם מפרישין העם. וכעין זה איתא בירושלמי במסכת סוטה פ"ט הי"א ופירש שם קרבן העדה, שהעמיד זוגות ת"ח שישגיחו ויעיינו שלא ימכרו ע"ה פירות אא"כ הפרישו תרומות ומעשרות.

נמצאנו למדים שגם בימיו של יוחנן כה"ג שתיקן דמאי, היה זה באופן שהיו ת"ח מפקחים על ע"ה שיפרישו תרו"מ. אין צריך הלוקח מע"ה לשאול על הדמאי אלא סמכינן על הת"ח האחראים על הפרשת תרו"מ. לכן בנידון דידן, הלוקח תוצרת ממקומות שהם תחת פיקוח נאות ורבנים ת"ח אחראים על הפרשת תרומות ומעשרות - מעיקר הדין אין צריך לשוב ולהפריש תרו"מ וכך ראוי למידרש בפירקא. **אולם בעל נפש הירא וחרד לדבר ה', כדאי שינהיג עצמו להפריש מכל דבר הנכנס לביתו, ובפרט שידוע כי גם במקומות שיש בהם השגחה על תרומות ומעשרות נזקקים הם לכמה עקולי ופשורי. ואשרי חלקו של הנוהג בהידור זה להפריש תרו"מ בביתו."**

דברי הסבר להנ"ל מהספר ישא יוסף (שם)

"לבלי יטעה הקורא, איננו מדברים על מערכת כשרות שאיננה מקפידה על אזהרת בעל החרדים פרק נב כי מי שאינו יודע בתרו"מ אל יהא לו עסק עמהם, אלא אפילו כאשר מדובר במערכת כשרות שמשגיחיה בקיאים במלאכתם, מורה מרן שליט"א [זצ"ל] כי ראוי לשוב ולהפריש כ"א בביתו. במקומות שבהם המשגיחים אינם בקיאים

בידע בסיסי בהלכות תרו"מ ומעולם לא עמדו בכור המבחן, הרי מעיקר הדין חייבים להפריש אחריהם".

דעת מרן הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א

דרך אמונה פ"ט מהל' מעשר ס"ק י':

"ומ"מ ראוי לכל ירא שמים, אף אם קנה במקום שיש השגחה מעולה, לחזור ולעשר בעצמו בלי ברכה, שהניסיון מוכיח שכמה פעמים קורה תקלות אף במקום שיש השגחה מעולה".

עוד כתב בבהה"ל הל' מעשר פ"ט סוף הל' א' ד"ה הלוקח:

"ובדרך כלל ראוי לכל ירא שמים לחזור ולעשר בלי ברכה כל מה שקונים, אפילו במקום שיש משגיח טוב ובקי ויר"ש, כי בכל דבר ציבורי קורה תקלות כמה פעמים כנודע מפי הניסיון רבות כאלה, ובפרט אם בעה"ב אינו יר"ש ורק סומכין על המשגיח, אא"כ יודעים ברור שנתעשר".

דעת ראב"ד העדה"ח הגאון הגדול רבי משה שטרנבוך שליט"א

תשובות והנהגות ח"ג סי' שמ:

"קבלתי מכתבו, ושואל אם כבר הופרש ע"י ב"כ הרבנים מה צריך להפריש עוד פעם. וכבר אמרתי לו בשעתו, שחמי זצ"ל שאל את החזו"א זצ"ל כשיש הכשר מעולה אם יפריש עוד פעם בביתו, והשיב שהנהגה טובה היא תמיד להפריש בבית שיתרגל להפריש תמיד (ולא לחלק). אבל מדברי כת"ר ניכר שלדעתו הדבר ח"ו בבל תשחית ולכן אבאר לו שלענ"ד מעיקר הדין יש מקום להחמיר לעצמו כן וכמו שנבאר".

עוד כתב בספרו תורת המשפחה דיני תרו"מ סעי' ג' מי שרוצה שיאכלו בביתו על טהרת הקודש ושהמאכלים כולם יהיו כשרים למהדרין מן המהדרין, ושלא יכשלו אף פעם באיסור מאכלות אסורות דטבל, דואג שהוא או אשתו יפרישו תרומות ומעשרות מכל המאכלים ומשקאות מיד בהגיעם לבית, והיינו אף אם נדמה שיש לפירות וירקות השגחת הרבנות, הלא מצוי שהמשגיח מאחר, וכן החנוונים אינם קונים הכל דרך השוק בהשגחה דווקא, וע"כ המהדרין מדקדין להפריש תמיד מכל דבר תרומות ומעשרות ולחלל המעשר שני. ואם מתרגלים לכך בטוחים שלא יבוא לעולם לידי מכשול, וביתם יהיה על טהרת הקודש, והדבר קל מאד לתקן".

קונטרס "לשאלת רבים"

מבוא

רבים וטובים מבקשים להבין את הוראת רבותינו זצוק"ל ויבלחט"א שראוי להפריש תרומות ומעשרות מכל דבר שמכניסים לבית, אפילו שיש עליו הכשר על ידי ועדות הכשרות.

עיקר שאלתם היא במה שונה מצות תרומות ומעשרות משאר איסורים, שבהם סומכים על ההשגחה, כגון בשחיטה, במליחה, בבדיקה מטריפות, בבדיקת סימני עופות ודגים, בעניין תערובות אסורות במאכלים ובחומרי הגלם. כמו כן, גם במצוות התלויות בארץ כמו ערלה, כלאי הכרם וחדש, אנו סומכים על ההכשר של ועדות הכשרות המוסמכות.

שאלה זו מתעצמת מכיון שמצוות תרומות ומעשרות בזמן הזה לרוב השיטות, חיובה הוא "רק" מדרבנן, ויתרה מזו - התוצרת המשווקת בחנויות היא אפילו ב' וג' דרבנן, שהרי חיוב תרו"מ מן התורה - לרוב הפוסקים - הוא רק בדגן תירוש ויצהר. נוסף לכך, התוצרת הנמכרת בחנויות פטורה מתרו"מ מדאורייתא משום פטור לקוח, וכן ברוב הפעמים הגמר מלאכה בתוצרת המשווקת נעשה על ידי פועל נכרי שלדעת הרמב"ם חיובו "רק" מדרבנן, וא"כ מדוע יש להחמיר בתרו"מ חומרה יתרה.

במענה לשאלה הנזכרת, מתפרסם קונטרס זה בו יבואר בהרחבה שבמקומות שההשגחה אינה מוסמכת - יש מקום לומר שחייבים להפריש פעם נוספת, ואף במקומות שבהם יש השגחה מוסמכת - מכל מקום ראוי ונכון לכל אחד ואחד להפריש שוב.

נוסיף כאן מה שכתב המהר"י קורקוס הלכות בכורים (פ"ח הט"ו). לאחר שדן אם יש גזירת דמאי על חלת חו"ל, כתב: "ולפי זה בזמן הזה שרובן מפרשין, לכך סומכין עליהם. ומ"מ בעל נפש יחוש לעצמו ויזהר מספק איסור כל שכן בדבר של אכילה, וכן דוד הוא אומר ותורתך בתוך מעי".

התשובה נחלקת לשני נושאים:

א. הסיבות שצריך לשוב להפריש בבית משום חשש תקלות בהפרשה בשווקים ובמפעלים.

ב. השאלות ההלכתיות הקיימות בנתינת הכשר על תרו"מ, והתועלת בהפרשה בבית.

חלק א

תקלות ומכשולים בתהליך ההפרשה המצריכים הפרשה נוספת

בתהליך הפרשת תרומות ומעשרות עלולים להיות תקלות שונות ומכשולים אשר מהווים סיבות משמעותיות לצורך בהפרשה נוספת. כל המכשולים הכתובים להלן אינם דברים שתיאורטית עלולים לקרות, אלא כבר נתקלנו בהם במהלך השנים.

א. הקושי בהשגחה

בהפרשת תרומות ומעשרות נתקל המשגיח בקשיים מיוחדים שלא כמו בהשגחה בבתי חרושת ובמשחטות. קשיים אלו מהווים סיבה לצורך לשוב ולהפריש.

מלאכת ההשגחה בהפרשת תרומות ומעשרות מצריכה שימת לב כל פעם מחדש, והינה קשה שבעתיים מהשגחה על כשרות בבתי חרושת. הסיבה לכך היא שבבתי החרושת ניתנת כשרות כאשר נקבעים כללי הפעלה ונבדקים המקורות של חומרי הגלם, ואז אם בעלי בית החרושת אינם עוסקים ברמיה, בית החרושת יפעל כדין. גם במשחטות, שבהן יש להכשיר כל עוף, הדברים נעשים בסרט נע מסודר על פי הכללים שנקבעו.

אולם בתרומות ומעשרות העניין שונה: כל ארגז וכל משטח - מצריכים התייחסות של המשגיח, ובאי שימת לב קטנה של המשגיח יכולים פירות שאינם מעושרים להתערב בפירות מעושרים, או יכול להיות סוג מסוים של ירק או פרי שהמשגיח לא שם לב אליו ולא עישרו, וכדו'.

ב. הפרשה מפטור על החיוב

הפרשה מפטור על החיוב הוא מכשול נוסף השכיח מאד בתהליך ההפרשה, כפי שיכול להעיד כל מי שמצוי בשווקים הסיטונאיים ובבתי האריזה. מכשול זה מהווה סיבה נוספת לצורך לשוב ולהפריש.

שאלת ההפרשה מן הפטור על החיוב היא מורכבת, משום שלפעמים מגיע לבית אריזה אחד תערובת של תוצרת חקלאית ממקומות הנמצאים בארץ ישראל או בתחומי עולי מצרים או ממקומות המוגדרים כח"ל או כספק חו"ל (הנגב הדרומי והמערבי).

לפעמים הבעיה של הפרשה מפטור על החיוב היא בגלל שחלק מהתוצרת היא בבעלות ישראל וחלק מהתוצרת היא בבעלות גוי.

לפעמים הבעיה היא בגלל שמחלק מהתוצרת כבר הופרשו תרומות ומעשרות בבית האריזה, וחלק מהתוצרת הוא טבל, שעדיין לא הופרשו ממנה תרו"מ כלל.

קונטרס "לשאלת רבים"

מציאות מורכבת זו היא אחד הגורמים לצורך לשוב ולהפריש מהתוצרת הנקנית (אמנם הפרשה בבית אינה פוטרת את כל הבעיות, אבל היא מסייעת לפטור את רוב הבעיות).

לתוספת ביאור:

באופן כללי ועדות הכשרות פועלות על פי אחד משני נהלי הפרשה קבועים: יש ועדות כשרות שעיקר הפיקוח והפרשת התרו"מ מתבצעים בתחנה הראשונה של שיווק התוצרת, כלומר בבתי האריזה (וכן במפעלים), ויש ועדות כשרות שמבצעות את הפיקוח והפרשת התרו"מ בחנויות הקמעונאיות.

- כאשר ההפרשה מתבצעת בבתי האריזה - קיים חשש של תערובת פטור וחיוב מהסיבות המנויות לעיל, היות ויכולה להיווצר מציאות של קבלת תוצרת חקלאית מכמה מקומות. מאידך בבתי אריזה קיימת אפשרות לזהות בברור את מקור התוצרת מבחינת גבולות, בעלות גוי וכדו', כך שהמשגיח יכול לפקח ולהפריש תרו"מ כדין.

מכיוון שבמקרה שהמשגיח הפריש מפטור על חיוב על כל התוצרת או על חלקה, יתכן שגרם לתקלה בכל הפירות שכבר אי אפשר לתקן ע"י הפרשה נוספת, חלק מוועדי הכשרות המפרישים בבתי האריזה עושים תנאים, שאם אכן הפרשתם לא תתקן את הפירות כראוי - אזי ההפרשה לא תתייחס לפירות שיופרשו שוב. באופן זה המפריש בביתו יכול לתקן את התוצרת שקנה, כיון שמרבית הסיכויים שבכמות הקטנה שקונה אין תערובת של פטור וחיוב והתקלה שעשה המשגיח תוקנה ע"י התנאי שמבטל את ההפרשה.

- כאשר ההפרשה מתבצעת בחנות הקמעונאית - קיים פחות חשש שבכמות התוצרת הנמצאת בחנות יש גם פטור וגם חיוב, מאידך אם יש תערובת של פטור וחיוב היא נמצאת בדרך כלל גם בכמות שקונה הצרכן, ואז ההפרשה בבית אינה פוטרת לחלוטין את שאלת ההפרשה מהפטור על החיוב, אולם היא וודאי מתקנת את החששות הנוספים הקיימים בהפרשה בשווקים ובבתי האריזה, כמו שיבואר בהמשך.

ג. ממעט במעשרות

"ממעט במעשרות" היא טעות שכיחה יותר במגזר הציבורי ומהווה סיבה משמעותית לצורך בהפרשה נוספת. מדובר במקרה שבו המשגיח נטל לצורך ההפרשה פחות מהנצרך (מ +1%, כלומר משהו לתרומה גדולה ואחוז לתרומת מעשר).

כדי להפריש כדין יש לשקול את התוצרת, או להסתמך על השקילה שבוצעה במהלך המיון והאריזה ונרשמה במחשב, או להסתמך על המשקל הרשום בתעודת המשלוח.

בתהליך השקילה נופלות טעויות, ותיתכן מציאות גם של טעות אנוש בחישוב היותר מאחוז שצריך לקחת.

במקרה שלקחו פחות מהנדרש, הרי התרומה הגדולה אינה חלה כלל (שכן בנוסח ההפרשה המקובל אומר שתרומה גדולה היא החלק העודף על ה-1% וכאן לא היה חלק עודף), ומעשר ראשון חל רק על חלק מהתוצרת (כיון שהאחד ממאה הוא פחות מאחד ממאה וממילא גם ה"תשעה חלקים כמותו" הם פחות. כך יוצא שהפריש למעשר ראשון פחות מהשיעור).

↩ בחלק מהמינים, כאשר מפרישים מהבררה שהופרדה מהתוצרת עם עוד פסולת תתכן גם מציאות שלקח על פי המשקל כמות נכונה - יותר מ-1%, אך בתוצרת היתה מעורבת פסולת - אבנים, עפר, קליפות, תוצרת שאינה ראויה למאכל וכדומה, יותר מהמשוער שיש בה, וממילא בחלק שנטל להפרשת תרו"מ היה טבל ראוי פחות מ-1%.

[למקרה כזה שבו המעשר ראשון חל רק על חלק מהתוצרת, הרי ההפרשה עשתה שיהיה תערובת של פטור וחייב, שחלקה תוקנה מטבל למעשר ראשון וחלקה לא. וכדי שתועיל ההפרשה של מי שמפריש בבית, יש ועדי כשרות שבהם המשגיחים אומרים תנאי קודם ההפרשה, שאם ההפרשה לא תתקן את כל התוצרת כראוי - הרי ההפרשה לא תחול כלל למי שמפריש שוב בביתו, וכך המפריש בביתו יכול לתקן את התוצרת].

ד. הפרשה לאחר המכירה

סיבה נוספת לצורך לשוב ולהפריש תרו"מ בבית, הנה מפני שיש מקרים בהם ארעה תקלה, וחלק מהתוצרת נמכרה לפני הפרשת המשגיח. כאשר אין בתוצרת שנשארה כמות מספקת לקביעת מעשר ראשון ומעשר שני (אם לא נותר יותר מ-21%), יש צורך לקבוע מעשר ראשון ומעשר שני או עני בתוצרת שכבר נמכרה עפ"י נוסח מיוחד שלא כל המשגיחים בקיאים בו, והם אומרים נוסח רגיל שלא מתקן את התוצרת.

בכדי לשבר את האוזן תובא כאן דוגמא לתקלה שאירעה בועדת כשרות כאשר כוונתם היתה לטובה. כידוע במצוות ליל הסדר יש עניין להקפיד על "לכם", גם בחסה הנאכלת למרור, ועל כן מעדיפים חסה שאין מעורב בה מעשר ראשון. משום כך פנה גוף כשרות גדול לחקלאי וביקש לרכוש ממנו טבל, ובנוסף לכך גם חסה טבל סוג ב' כדי שתשמש כמעשר ראשון וכתרומת מעשר על כל החסה, כך שבחסה הנמכרת לא יהא מעורב מעשר ראשון, וההפרשה כולה תבוצע במחסני ועד הכשרות, ולא אצל המגדל כפי שנהוג בדרך כלל.

על פי הסיכום, נלקחה כמות גדולה של חסה לצורך ההפרשה שבהכשר אותו ועד כשרות. אלא שאדהכי והכי עוד בטרם הופרשו תרו"מ, שווקה התוצרת שהיתה טבל ודאי לחנויות ואף נמכרה בחלקה. ביקשו מהמשגיח של אותו חקלאי להפריש תרו"מ

קונטרס "לשאלת רבים"

ולתקן את כל התוצרת, והוא אכן קבע תרומה גדולה ותרומת מעשר בחסה שלפניו. אולם מעשר ראשון ומעשר שני קבע בתוצרת שהיתה בבעלות אחרים למרות שאין בכוחו להפריש על זה, וההפרשה לא חלה. שגגה זו אירעה מכוונה טובה, מתוך רצון שיהא המרור ללא חסרון של "לכם". [אולם אם אותם אנשים שקנו את המרור היו מקפידים להפריש כל דבר בביתם - בוודאי לאחר ששמעו את הסיפור לא היו להם נקיפות מצפון האם יצאו ידי חובת המצווה והאם נכשלו באכילת טבל].

יש להדגיש שמצבים של תוצרת שיצאה לפני הפרשת המשגיח מתרחשים לא רק במקרה חריג כזה.

חלק ב

שאלות הלכתיות בהכשר על תרומות ומעשרות המצריכות הפרשה נוספת

א. מצד מינוי השליח

הפרשת תרומות ומעשרות יכולה להתבצע או על ידי הבעלים או על ידי שלוחם, אבל לא על ידי אדם זר, וללא מינוי שליחות כדין אי אפשר להפריש תרו"מ.

אמנם מצאנו לרבנותינו הראשונים והאחרונים שנחלקו אם ניתן להפריש תרו"מ על סמך גילוי דעת של הבעלים, שנוח לו שיפרישו מתוצרתו תרומות ומעשרות, כאשר האחרונים תמכו יתדותם בדברי הרמב"ם שאם אמר בעל הבית כלך אצל יפות - תרומתו תרומה אף על פי שלא מינה אותו שליח (שאחרי שהפריש ללא רשות, בא בעל הבית והסכים עם מה שהפריש) (עיין מעדני ארץ תרומות פ"ד ה"א וה"ג). אבל פשטות הדברים היא כמו שהכריעו רוב האחרונים כי אין אפשרות להפריש מפירותיו של אחר בלא שליחות. אלא כאשר בשעת ההפרשה ידוע שנח לבעלים שיפריש - אפשר להפריש, והפרשה זו מועילה משום שזכין לאדם שלא בפניו וזכיה מטעם שליחות (כמבואר ברמ"א יור"ד סי' שכח סעי' ג, וברע"א ב"מ כב, ע"א, ודלא כקצות החושן סי' רמג ס"ק ח). א"כ הפרשת תרומות ומעשרות צריכה להיעשות ע"י שליחות של הבעלים או ע"י זכיה מטעם שליחות, ולכן במקרים שבהם השליחות לא חלה גם ההפרשה אינה חלה.

א. פירות של גוי

שאלה הלכתית שנוצרה בשנים האחרונות היא בעניין פירות של גוי. כידוע נפסק בחו"מ (סי' קפ"ח סעי' א) שגוי אינו יכול להתמנות כשליח ואינו עושה שליח. א"כ כאשר התוצרת גדלה אצל יהודי והיא טבל ואילו הבעלים של המפעל, הסיטונאות או החנות הוא גוי, אין דרך להפריש תרומות ומעשרות.

בעיה זו לא היתה שכיחה כל כך בעבר, כי היו כמה בתי חרושת או בתי אריזה קטנים שהיו בבעלות גוי, ואז היו מנסים להפריש את התוצרת לפני שתגיע לידי הגוי. אולם כיום כמה וכמה מבתי החרושת הגדולים בארץ הם בבעלות גויים (או לפחות מניות ההכרעה של החברות בידי גויים). זאת ועוד, יש ענפי ייצור שלמים שהגויים שולטים בהם, כמו ייצור שמן זית בבתי בד, ואילו התוצרת בחלקה הגדול - מקורה בשדות ישראל. כמו כן, חנויות רבות של מוצרי מזון, כולל חנויות סיטונאיות וחנויות לממכר פירות - הן בבעלות גוי, אע"פ שהשם הרשום על השלט בכניסה לחנות הוא שם של יהודי. באותם מקומות, גם לפי אותן שיטות שמועיל מדין זכיה (כהכרעת הרמ"א יור"ד סי' שכח שם ועוד דלא קצה"ח), הוא משום שזכיה מטעם שליחות, וזה אינו מועיל לגוי (רמב"ם הל' זכיה ומתנה פ"ד ה"ו).

קונטרס "לשאלת רבים"

למעשה, אין דרך להפריש תרו"מ מפירות שבבעלות נכרי באופן שיהיה למהדרין. כפי שיעויין בספר ישא יוסף (זרעים ס" כ"ה) שדן בכל ההצעות והדרכים לתקן את ענין הפרשת תרו"מ בפירות גוים, וסיים **"הרי לכאורה אין פתרון מרווח להפרשת תרו"מ מפירות גוי המחויבים, ע"י קבלת שליחות מהגוי, ולכן כאשר מקור התוצרת היא בשדות יהודיים ובשעת הפרשת תרומות ומעשרות הפירות היו בבעלות גוי, ברור שיש לחזור ולהפריש שוב בבית"**.

בעיה זו של הפרשה מפירות של גוי היא שאלה הלכתית כללית. מכאן ולהבא מובאות שאלות הלכתיות שיש בהפרשות רק לחלק מהשיטות.

ב. פירות של אדם שאינו שומר תורה ומצוות

כידוע רוב בעלי החנויות והמפעלים כיום אינם שומרי תורה ומצוות. אם חוששים שהם בחשש מומר לחלל שבת מכיוון שאינם שומרי שבת ודלא כחזו"א (וי"ד ס" ב'), יש לדון אם מועילה שליחותם כפי המבואר במגן אברהם (ס" קפט ס"ק א) שמומר להכעיס אינו נחשב בן ברית ולא נאמרה בו פרשת שליחות. אמנם אליבא דהערוך השולחן אין חסרון בשליחות של מומר (עה"ש העתיד ס" ס"ג סעיף ה') ועיין בזה בשו"ת חתם סופר (בקובץ תשובות ס" ט'), אולם ראה בזה בשו"ת ציץ אליעזר (חלק י"א סימן ס"ו) שאף הוא סבור שמשלח מומר אינו עושה שליח.

ג. מצד שאין שליחות לדבר שלא בא לעולם

מסוגית הגמ' בנוזר (יב.) עולה שאי אפשר למנות שליח לדבר שהמשלח אינו יכול לעשותו כעת. אם כן אי אפשר למנות שליח להפריש מדבר שלא בא לעולם. לכן אי אפשר למנות שליח להפריש מפירות שעדיין לא גדלו בשעת מינוי השליחות או מתוצרת שטרם נקנתה על ידי המשלח.

כאן עולה שאלה הלכתית נוספת: הרי כל המצוי בסדר ההפרשה של ועדי כשרות יודע כי השליח איננו מתמנה מדי יום, אפילו אם בעלי התוצרת נמצאים במקום, ובודאי כאשר הבעלים אינו במקום. אם כן מהיכתי תיתי שהפרשתו מועילה, הלא אין הוא שליח ביחס לפירות שגדלו אחרי מינוי השליחות, או שטרם נקנו על יד המשלח בשעת המינוי.

אמנם לאחר שבעל הבית גילה דעתו שרצונו שיפרישו תרו"מ, אפשר להפריש מטעם זכין לאדם שלא בפניו (וכרמ"א) ואין בזה חסרון של דבר שלא בא לעולם, כיון שהזכות קיימת גם בשעת ההפרשה.

והנה כבר נודע בשערים הוראתו של מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל לתקן עניין זה על פי שיטת המרכבת משנה (פ"ו ה"ג מהלכות גיטין ובמהדורה הישנה ריש ח"ב) למנות שליח בכתב ובכהאי גוונא מועילה השליחות אף לדבר שלא בא לעולם. לפני כמה עשרות שנים פנינו לכל ועדי הכשרות ומסרנו להם עצת רבינו זצ"ל, ואכן מאז רבים החלו למנות

שליחות בכתב למשגיח. אבל חשוב לציין כי דברי המרכבת משנה הם חידוש, וכמעט יחיד הוא בשיטתו. אמנם הוראת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל היתה כי כדאי לנהוג כן, ובפרט שאלביא דרוב הראשונים תרו"מ בזה"ז מדרבנן. אבל הוסיף ואמר שראוי מחמת כן להפריש שוב בבית, ופעמים התבטא על ענין זה "להדר להפריש".

ד. מצד שאין הבעלים יודע על מה מינהו שליח

אם עסקינן בשליחות בתרומות ומעשרות, יש לציין שמרן הגרש"ז אויערבך צוק"ל שדא נרגא בעצם השליחות בהפרשת תרו"מ בזמננו, שהרי לרוב הבעלים אינו יודע על מה הוא מינה שליח. שהרי ברור שהבעלים התכוון רק להפרשת אחוז אחד ע"י המשגיח, ואינו מעלה על דעתו כי הוא עושה אותו שליח שיכול להחיל דין מעשר ראשון על עשרה אחוזים מהפירות ומעשר עני על עשרה אחוזים נוספים, ומחמת כן אם אחרי ההפרשה יבוא הכהן או הלוי או העני ויקחו את המעשר, הרי נחתינן לענין של תקפו כהן וברור שהבעלים יטען אז שהוא אף פעם לא מינהו שליח לכך.

וכך אמר מרן הגרש"ז במתק לשונו "המשגיח הרי קבע מעשר ראשון. היהודי שמינה אותו יודע שכדי לקבל הכשר הוא צריך לתת יותר מאחוז אחד, ולרגע אחד לא חשב כי בשביל הכשר יצטרך לקבוע בעשרה אחוז מעשר ראשון. ולכן כשהמשגיח יקבע מעשר ראשון ויקפוץ כהן או לוי ויקחו את המעשר"ר- הבעלים יקח מקל ויכהו על קדקדו. אם זה כך, זו ראי' שמינהו רק להחיל תרו"מ ביותר מאחוז. יתכן ואם יסבירו לבעלים שבדרך כלל לא יפסידו יותר מאחוז ולכן כדאי לו למנות שליח כדין, השליחות תחול. אולם כאשר הבעלים אינו מבין זאת ודאי שזה חסרון. ויש לדון אם אומרים בכי האי גוונא דברים שבלב אינם דברים", עכת"ד.

כל הנ"ל נכון לגבי מעשר ראשון שכיום על פי הוראת רבותינו אין אנו מחוייבים לתת ללוי משום שאין לו כתב יחוס, והכלל הוא המוציא מחבירו עליו הראיה, ובזה אנו יכולים להסביר לו שמפרישים ולא נותנים. אך לגבי מעשר עני השאלה מתעצמת עד מאד שהרי יש עניים, ואותם שאינן נותנין כלל את המעשר עני שהוא 9% מהתוצרת עושים שלא כדין. ולומר לכתחילה לבעלים שאת המעשר עני מפרישים ולא נותנים הרי זה ממש שלא כדין, ואם נאמר לו לתת שיעור מעשר עני או אפילו פחות לפי ההסכם שנעשה עם העני בודאי שלא יסכים לזה

ה. מצד שאין שליחות חלה אם השליח מפריש שלא מן המוקף

פעמים רבות קורה שהמשגיח מפריש תרומות ומעשרות שלא מן המוקף, כגון במקרה שהסחורה נמצאת בארגזים פתוחים מחוץ לחנות או לבית האריזה, כדי שההפרשה תהיה מן המוקף על הארגזים לגעת זה בזה, ואין זה מתפקידו של המשגיח לקרבו שיגעו זה בזה ופעמים גם אין בכוחו של המשגיח לקרב הארגזים שיגעו זה בזה. וכן פעמים שמיכל המעשר נמצא מחוץ למבנה והתוצרת בתוך המבנה. כך נמצא

קונטרס "לשאלת רבים"

שמפריש שלא מן המוקף. יש לדון אם ההפרשה חלה, כיון שאסור להפריש שלא מן המוקף ואין שליח לדבר עבירה.

אמנם הלכה פסוקה היא שבדיעבד אם הפריש שלא מן המוקף הפרשתו הפרשה. הלכה זו אפשר שנאמרה כאשר הבעלים מפריש בעצמו, אולם כאשר ההפרשה נעשית ע"י שליח, יתכן ששליחותו בטלה.

יסוד הדבר, שהנאמר אין שליח לדבר עבירה אין הכוונה רק שהשליח חייב ולא המשלח, אלא שהשליחות בטלה כשנעשתה עבירה, נמצא בטורי אבן (חגיגה י) שכתב שאם שליח נשלח להפריש תרומות ומעשרות באופן שאסור להפריש, כגון שאמר לו המשלח להפריש מן הרע על היפה או להקדים מעשר לתרומה, מכיוון שהמצווה נעשית בעבירה ואין שליח לדבר עבירה - גם השליחות על המצווה בטלה.

אלא שיש לדון כאשר המשלח לא ציווה לשליח לעשות את ההפרשה שלא כדין, והשליח מדעת עצמו עשה בעבירה, האם גם בזה אמרינן אין שליח לד"ע, והשליחות בטלה.

מצינו בזה מחלוקת הנו"ב והקצה"ח, דהנודע ביהודה (קמא אבהע"ז סי' עה) סובר שמי ששלח שליח לתת גט לאשתו והשליח נתן לה בעל כורחה (אסור לתת גט לאשה בעל כורחה מחרם דרבנו גרשום) שגם בכה"ג השליחות בטלה. הקצות החושן (סי' קפב סי"ק ב) סובר שכיון שהמשלח לא אמר לשליח לתת הגט בעל כורחה השליחות קיימת.

אולם יש ללמד זכות ולומר שגם לנודע ביהודה הפרשה שלא מן המוקף נחשבת הפרשה. מאחר שהפרשה שלא מן המוקף אינה נחשבת כל כך כעבירה, שהרי מבואר בראשונים (יבמות צג, ע"א) שהתירו לתרום שלא מן המוקף לצורך עונג שבת ויו"ט, ואם הפרשה שלא מן המוקף היא איסור - וכי יתירו לעשות איסור בשביל כבוד שבת ויום טוב. וכן מצינו בגמ' (עירובין לב) שחבר שנתן לעם הארץ פירות טבל, עליו להפריש עליהם שלא מן המוקף, שניחא לחבר דלעביד הוא איסורא קלילא ולא ליעבד עם הארץ איסורא רבה. ובריטב"א (ב"מ לח, ע"א) כתב בשם אית דמפרשי, שכאשר יש בביתו פירות טבל והוא לא בביתו וחושש שבני ביתו יאכלו - מותר לו לתרום שלא מן המוקף כדי שבני ביתו לא יכשלו. יתכן לומר שכל הפרשה הנעשית על ידי גוף המכשיר הרי היא בכלל זה, שזו הפרשה כדי למנוע תקלה גם מאלו שלא יפרישו ללא ההשגחה. ובשיטה מקובצת (ב"מ יא, ע"א) ובספר הישר (סי' תקג) כתבו שבשעת הדחק תורמים שלא מן המוקף. עם כל זאת, דברים אלו הם בגדר **לימוד זכות לפי שיטת הנודע ביהודה, אך המפריש בביתו מן המוקף יוצא ידי חובה לכל השיטות לכתחילה.**

ב. מצד תקנת דמאי

חז"ל תקנו "תקנת דמאי", שהלוקח פירות מעם הארץ חייב להפריש כמבואר בגמ' (סוטה מח). ורק הלוקח ממי שהוא נאמן על המעשרות פטור מלהפריש. לכן היה מקום לומר שחייבים לשוב ולהפריש בבית משום תקנת דמאי.

יש סדר הקובע כיצד להיות ולהתמנות על הנאמנים על המעשרות כמבואר ברמב"ם (מעשרות פ"י ה"א). מכיוון שכך, כל שלא עשה כסדר הזה ולא נהיה נאמן על המעשרות, הרי מקום לומר שאף אם אני סומך עליו שהפריש תרומות ומעשרות כדין, עדיין מוטלת עלי חובה לשוב ולהפריש. אולם כבר הכריע מרן החזו"א דאין חייב להפריש וכמש"כ בשביעית (סי' י"סק"ח), שכן המנהג שחברין מאמינין זה לזה ומנהג ישראל תורה. לכן נוהגין שסומכים איש על רעהו שהפרישו תרומות ומעשרות.

אמנם נתפרסם מהרה"ג ר"א רוט שליט"א ששמע ממורנו הגר"ח קניבסקי שליט"א כי אחד מחשובי תלמידי מרן החזו"א עשה בר מצוה לבנו וכמובן שהפריש מכל המאכלים שהגיש שם. בבר מצוה השתתף הגאון רבי יוסף דינקלס זצ"ל ואבי הבן הודיעו כי הפריש תרומות ומעשרות כדין. אלא שהגר"י דינקלס לא הסתפק בזאת והפריש שוב תרו"מ ממה שהיה בדעתו לאכול (כנראה אחרי שקנה מנתו). אותו ת"ח חשוב, אבי הבר מצוה - ידע כי הפריש כדין ולכן אכל את התרו"מ שהפריש הגר"י דינקלס, אולם כשסיפר זאת למרן החזו"א השיבו כי נכשל במאכלות אסורות.

לכאורה על כרחנו צריך לומר כי לדעת החזו"א אם אדם איננו סומך על חברו הרי חוזרת חובת ההפרשה מצד תקנת דמאי. מכיוון שכך - חל שם תרו"מ על מה שהפריש, או מכיוון שמי שבגדר ת"ח נחשב לחבר גם בלי קבלת חברות (כמבואר ברמב"ם שם), ממילא גם בזמן הזה אסור לו לאכול מתקנת דמאי ממי שאינו חבר (ראה בחזו"א שביעית שם). ואולי זה תלוי בגדרי תקנת דמאי, ראה אתוון דאורייתא כלל ו' ואכמ"ל.

מכל מקום, הנוהג הרווח אצל יראי ד' שסומכין איש על רעהו בהפרשת תרו"מ הוא רק כאשר לוקחים תוצרת מאיש ירא ד'. אך היה מקום לדון שאם קונה מחנות של מוכר ע"ה חייב להפריש ואפי' שיש שם השגחה מהודרת, משום דיתכן ותקנת דמאי היתה דכל מי שקונה מע"ה חייב להפריש גם כשידוע שהפרישו שם. ועי' בשו"ת ישא יוסף הנ"ל מש"כ בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל מדוע לא חוששים לתקנת דמאי בימינו.

ג. מצד הבעלות על הפירות

בעיה שכיחה נוספת היא כאשר המשגיח מפריש תרו"מ כשהתוצרת מונחת ברחובה של עיר בטרם הוכנסה לחנות. יש לדון האם הבעלים קנה את התוצרת, שהרי טרם שילם וטרם הונחה בחצרו, ואם כן, מכח מה קנה הבעלים את התוצרת ומכח מי מפריש המשגיח, שהרי צריך שהבעלים יעשה אותו שליח. אמנם אם התוצרת מגיעה בצורה מסודרת מהסיטונאי עם תעודת משלוח, הרי הנפקת תעודת המשלוח או חתימת הבעלים על ההזמנה, מקנה לו את התוצרת מדין סיטומתא.

ד. להסתמך על משגיח שאינו מעיד בפנינו

גם אם מינוי השליחות נעשה כדין - הרי לכאורה יש מקום לדון היאך מסתמכים על המשגיח באיסור טבל שאיתחזק איסורא. שהרי כלל בידינו שעד אחד נאמן באיסורין

קונטרס "לשאלת רבים"

אפילו כשאיחזק איסורא אם בידו להפריש, אך צריך להעיד שהפריש. בהשגחה של ועד כשרות המשגיח אינו מעיד בפני אף אחד על מה שהוא מפריש, אלא סומכים שהמשגיח הפריש ואם היתה איזו שהיא בעיה הוא היה מודיע. לכאורה אין זו עדות ולא מצינו בשאר איסורים שאומרים מסתמא זה בסדר.

עי' בחוות דעת (ריש סי' קפ"ה) שאשה שטבלה צריכה לומר לבעלה 'טבלתי' ובלא זה אסורה לו אפילו בבאה אצלו. עי' באריכות בהליכות שדה גליון 196 במאמרו של הגר"ב שרייבר שליט"א שדן האם מהני מצד שיש חזקה ששליח עושה שליחותו, וכתב שלדעת כמה אחרונים אם יש לשליח נגיעת ממון לא אמרינן שליח עושה שליחותו. עוד כתב לדון מצד חזקה שאין אדם מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן, שגם בזה יש לפקפק האם זה מהני בטבל ודאי, והאם מהני במקום שיש חששות של מכשול שלא בכוונה. אמנם אם נחשוש לזה לא נוכל לאכול עופות מוכשרים, שמא לא הכשירו אותם כדין כיון שאין עדות שהכשירו אותם, אם כי כאשר שקיות העופות נעטפות בפיקוח משגיחים זה פותר את הבעיה. אך כאן אפשר לתקן הדבר ע"י הפרשה בבית. ומה שהובא לעיל שהעמידו ת"ח להורות להעם להפריש, י"ל שאכן כל אחד העיד בפניהם שהפריש. וגם י"ל שזה הועיל לתקנת דמאי כיון שבלאו הכי רוב ע"ה היו מפרישים, אך בזמננו שהבעלים אינם שומרי תורה ומצוות, יתכן שאינו מועיל.

ה. האם ניתן לסמוך על המשגיח שאינו נמצא כל הזמן

שאלה הלכתית נוספת העולה בעניין זה, היא דאפילו אי נימא שמהני כאן עדות של עד אחד באיסורים כמו בשאר איסורי התורה (ואפילו שאינו מעיד בפנינו), יש מקום לעיין אם אין חסרון בכך שהמשגיח אינו נמצא בבית האריזה או בחנות במשך כל הזמן, במקרה שבעל החנות הוא חשוד וצ"ע.

עי' בהליכות שדה הנ"ל במכתבו של הגר"י אפרתי שליט"א שכתב שכל דברי מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל שאפשר לסמוך על ועדות כשרות בתרו"מ מכח תקנת יוחנן כהן גדול לשלוח זוגות, שלדעת הגר"א הם הממונים לראות אם העם מפרישים, היא רק באופן שההשגחה כראוי. אבל אם המשגיח אינו נמצא באופן תמידי בחנות - במקרה כזה לא נאמר שההשגחה נחשבת כעדות על ההפרשה. ובכה"ג שהמשגיח יוצא ונכנס, יש לעיין האם מהני במומר שבסוגיא בחולין (ג ע"א) מבואר שאינו מועיל במומר ובחשוד. והביא הגר"י אפרתי שליט"א במכתבו בשם מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שאם המשגיח אינו נמצא כל הזמן בבית האריזה, בסיטונאות או בחנות, בכה"ג חייב הקונה מן הדין להפריש שוב בביתו.

ו. טבל - דבר שיש לו מתירין

כל הדברים לעיל עסקו בספיקות הגורמים לחסרון בהפרשה בבתי האריזה, במפעלים, בשווקים ובחנויות, אבל יש להוסיף שטבל הרי הוא דבר שיש לו מתירין, כמבואר ברמב"ם (בהלכות מאכלות אסורות פט"ו ה"ז), ובדבר שיש לו מתירין החמירו בכל ספק ספיקא,

למעט במקום של הפסד מרובה כמבואר ברמ"א (יור"ד סי' קח סעי' ח). וראה בפ"ת ריש סי' קב בדבר שיש לו מתירים לחלק מן הפוסקים לא אומרים כל דפריש. ועי' מנחת יצחק (ח"א סי' פד).

ז. שמן סויה וקנולה

בהרבה מוצרים אפויים או תעשייתיים יש גם בעיה עקרונית, שלכאורה מהווה טעם להפרשה בבית.

החזו"א הורה להפריש תרו"מ משמן סויה (וכיום גם שמן קנולה) למרות שגדל בחו"ל כאשר המיצוי (הוצאת השמן מהגרעינים) נעשה בארץ ישראל ושלב זה נחשב לשיטתו גמר המלאכה. כאשר גמר המלאכה נעשה בא"י - חייבים להפריש תרו"מ. [ראה דרך אמונה (פ"א הי"א צה"ל רנ"ד) וספר קיצור הלכות (פרק ד ה"ט)].

המבקש לנהוג כפי הוראת החזו"א - עליו לדעת שהיום אין כמעט ועד כשרות שמפריש תרו"מ משמן סויה או קנולה. למותר לציין כי שמן סויה וקנולה הם מרכיב המצוי בחלק גדול ממוצרי תעשיית המזון. לכן כל מי שסבור על דעת רבותיו שצריך להפריש משמן סויה או קנולה (או משום שמן סויה חמור טפי משמן שומשומין שנחלקו בו האחרונים, כפי שכתב בהערת הגר"מ שטרנבוך לספר חיל הארץ (עמ' קיד), או שגם בשמן שומשומין שמוצה בארץ צריכים להפריש ממנו תרו"מ כיון שנגמרה מלאכתו בארה"ק וכדעת ר"י אשכנזי (מהרשד"ם סי' קצב) והאר"י כמובא בכף החיים (סי' קעח)), הרי כמעט בכל מוצר שמעורב בו שמן סויה או קנולה עליו להפריש תרו"מ.

אמנם יש לציין שלאחרונה רוב השמן המיובא הוא גם ממוצה בחו"ל, כך שגמר המלאכה שלו הוא בחו"ל ולכו"ע פטור מתרו"מ, אך עדיין יש מיצוי מקומי ואולי הוא בגדר מיעוט המצוי.

אחרי שהתברר שבהפרשה בשווקים ובמפעלים למרות כל ההשתדלות של ועדי הכשרות והמשגיחים אין לנו וודאות שאכן הופרשו תרו"מ כדין, וניתן לתקן זאת באמצעות הפרשת תרו"מ בבית, התברר לנו פסק רבותינו זצ"ל ולהבחל"ח שליט"א מדוע ראוי ונכון לכל בן תורה להפריש בביתו שוב מכל תוצרת חקלאית ומכל מאכל שיש בו תוצרת חקלאית הגדלה בארץ.

סדר הפרשה

סדר הפרשה הוא אחיד, בין בטבל ודאי ובין בספק טבל. ההבדלים ביניהם הוא בחיוב לברך ובנתינת המעשרות בפועל. בטבל ודאי יש לברך את ברכת הפרשה לפני הפרשה, ואת ברכת הפדיון לפני החילול. כמו כן התוצרת חייבת בנתינת המתנות. לעומת זאת בספק טבל אין מברכים על הפרשה ועל החילול, וכן אין חייבים לתת את המתנות מספק. **הפרשה בבית מתוצרת מושגחת היא בבחינת הפרשה של ספק טבל, כלומר ללא ברכה וללא חיוב נתינה.**

כיצד מפרישים ספק טבל:

לפני הפרשה לוקחים מכל מין קצת יותר מ-1%, מניחים אותו בנפרד ליד הפירות ואומרים: "כל לשוני יתפרש על הצד היותר טוב". אחר כך אומרים את נוסח הפרשה הכולל ארבע מתנות:

א. תרומה גדולה - ניתנת לכהן. בזמן הזה, שהתרומה אסורה באכילה אין נותנים אותה לכהן ומספיק להפריש חתיכה קטנה ביותר שאותה קובעים בצפון החתיכה המופרשת שמונחת בנפרד (הוא החלק העודף על האחד ממאה שבאותה חתיכה).

ב. מעשר ראשון - מפרישים עשרה אחוזים וקובעים אותם בשני מקומות: 1% בחתיכה המופרשת הנמצאת בנפרד, ו-9% בצד צפון של הפירות. אין נותנים את המעשר ראשון ללוי מכיוון שבהפרשה מספק אין צריך לתת, והמעשר מותר באכילה לכולם.

ג. תרומת מעשר - את האחוז הנמצא בחתיכה המופרשת שהונחה בנפרד ונעשה מעשר ראשון, מפרישים לתרומת מעשר (שהלוי היה אמור ליתנו לכהן). בזמן הזה שהתרומות אסורות באכילה לכהנים, שמים את החתיכה הקטנה שקבענו בה את התרומה הגדולה ואת תרומת המעשר בשקית נילון, ומניחים בפח.

ד. מעשר שני / מעשר עני

מעשר שני - בתוצרת השייכת לשנים א, ב, ד, ה לשמיטה המעשר הוא מעשר שני. לשם מעשר זה קובעים 9% בדרומם של הפירות.

בזמן בית המקדש חלק זה היה צריך להיאכל בירושלים בטהרה. בזמן הזה, שאי אפשר לאוכלו בירושלים בטהרה, מחללים את המעשר שני על פרוטה. חילול פירושו העברת הקדושה מהפירות למטבע. כדי לחלל צריך לייחד מטבע לחילול מעשר שני. הכנת המטבע כרוכה בידע הלכתי ולכן עצתנו שאין לייחד מטבע בלא להתייעץ עם מורה הוראה מובהק. המעוניין יכול להקל עליו את ההתעסקות במטבע ולהצטרף ל"קרן לחילול מעשר שני".

מעשר עני - בתוצרת השייכת לשנים ג, ו לשמיטה מפרישים (במקום מעשר שני) 9% למעשר עני וקובעים אותו בדרומם של הפירות. הואיל ומדובר בספק טבל אין צריך לתת מעשר עני לעניים.

המתבונן יראה כי אין ההפרשה בבית כרוכה בקושי גדול, ובקלות יכול כל אחד להיות בכלל דברי מרן הגריש"א זצ"ל: "ואשרי חלקו של הנוהג בהידור זה להפריש תרו"מ בביתו".

יתן הבורא יתברך שבזכות ההידור וההקפדה במצוות תרומות ומעשרות נזכה לבנין הארץ בביאת גואל במהרה בימינו אכי"ר.

